

**ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR
GENERAL PEDAGOGICAL PROBLEMS
ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ**

UOT 37.01.

Müseib İbrahim oğlu İlyasov

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin kafedra müdiri,
pedaqogika elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim
<https://orcid.org/0000-0002-9379-1643>
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).36-42](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).36-42)
E-mail: museyibilyas@gmail.com*

Pərvanə İldırım qızı İmanova

*pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
<https://orcid.org/0000-0002-9542-4804>*

**GƏLƏCƏK MÜƏLLİMLƏRDƏ KOMMUNİKATİV SƏRİŞTƏLƏRİN
İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ**

Museyib Ibrahim Ilyasov

*head of department at Azerbaijan State Pedagogical University,
doctor of pedagogical sciences, professor, Honored teacher*

Parvane İldırım İmanova

*doctor of philosophy in pedagogy
Azerbaijan State Pedagogical University*

**DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE SKILLS IN FUTURE TEACHERS
РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ**

Мусейиб Ибрагим оглы Ильясов

*заведующий кафедрой Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор педагогических наук, профессор, Заслуженный учитель*

Парвана Ильдырым гызы Иманова

*доктор философии по педагогике
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет*

Xülasə. Təhsil davamlı bir prosesdir. Gələcək müəllimlərin peşəkar mükəmməllik zirvələrinə doğru inkişafı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buna nail olmaq üçün universitet məzunu yalnız peşəkar bacarıqlara deyil, həm də əsasları məktəbdə formalaşan və sonra tələbənin peşə oriyentasiyasına uyğun olaraq universitetdə inkişaf etdirilən kommunikativ səriştələrə sahib olmalıdır. Müasir təhsilin nəticəsi qazanılmış səriştələrdir, yəni məzunların istənilən peşə vəzifələrini yerinə yetirmək istəyi, bacarığı və hazırlığıdır. Universitet məzununun kommunikativ səriştəyə yiyələnməsi onun əmək bazarında rəqabət qabiliyyətinin güclənməsinə təsir göstərir. Gələcək mütəxəssisin uğur qazanma qabiliyyəti, karyera yüksəlişinə nail olması, planlarına uyğun cəmiyyətdə layiqli mövqə tutması, əsasən "kommunikativ səriştənin inkişaf səviyyəsindən" asılıdır.

Açar sözlər: *kommunikativ səriştə, ünsiyyət, təhsilin davamlılığı, peşə inkişafı, özünütəhsil.*

Abstract. Education is a continuous process. The development of future teachers towards the heights of professional excellence is of particular importance. To achieve this, a university graduate must possess not

only professional skills, but also communicative competences, the basics of which are formed at school and then developed at the university in accordance with the student's professional orientation. The result of modern education is acquired competences, that is, the desire, ability and readiness of graduates to perform any professional duties. The acquisition of communicative competence by a university graduate affects the strengthening of his competitiveness in the labor market. The ability of a future specialist to succeed, achieve career advancement, and take a worthy position in society in accordance with his plans largely depends on the "level of development of communicative competence".

Key words: *communicative competence, communication, continuous education, professional development, self-education.*

Аннотация. Образование – это непрерывный процесс. Особое значение имеет стремление будущих учителей к вершинам профессионального мастерства. Для этого выпускник вуза должен обладать не только профессиональными навыками, но и коммуникативными компетенциями, основы которых формируются в школе, а затем развиваются в вузе в соответствии с профессиональной направленностью студента. Результатом современного образования являются приобретенные компетенции, то есть желание, умение и готовность выпускников выполнять любые профессиональные обязанности. Приобретение выпускником вуза коммуникативной компетентности влияет на его конкурентоспособность на рынке труда. Способность будущего специалиста добиться успеха, карьерного роста, занять согласно своим планам достойное положение в обществе во многом зависит от «уровня развития коммуникативной компетентности».

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, общение, непрерывность образования, профессиональное развитие, самообразование.*

Müasir cəmiyyət, sürətlə dəyişən tələblər uşaqlara keyfiyyətli təhsil verəcək yüksək ixtisaslı müəllim – pedaqoqların hazırlanması ehtiyacını önə çıxarır. Təhsilin modernləşdirilməsi tərbiyəçi və müəllimlərdən təlim və tərbiyə prosesinin hədəflərini və prioritetlərini dəyişdirməyi tələb edir. Gənc mütəxəssislərə elmi və metodiki dəstək onlara yeni pedaqoji təfəkkürün mənimlənməsində, təhsil sistemindəki mürəkkəb problemləri həll etməyə hazırlıqda və pedaqoji bacarıqların artırılmasında, tədrisin və peşəkar inkişafın davamlı xarakterinə yiyələnməkdə kömək edəcəyindən müəllim hazırlığında bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilməsi lazım gəlir.

Respublikamızda təhsilin modernləşdirilməsi ali pedaqoji təhsil müəssisələrindən hazırlanan pedaqoji kadrların həm peşəkar, öz peşəsini sevən və ixtisasını dərinlən bilən mütəxəssis, həm də kommunikativ səriştəliliyin yüksək səviyyəsinə malik olmağı tələb edir. Bununla əlaqədar olaraq hazırda ali məktəblərin qarşısında tələbələrin kommunikativ səriştəliliyinin inkişaf etdirilməsi mühüm vəzifələrindən biri kimi durur. Ölkənin inkişafı onun kadr potensialı, təhsili, onun məzmunu və keyfiyyəti ilə müəyyən edildiyindən gələcək müəllimlərin hazırlanması prosesində təlimin fərdin özünüinkişafına istiqamətləndirilməsi ən vacib amillərdən birinə çevrilir.

Təhsil sisteminin modernləşdirilməsi ali təhsil müəssisələrindən kommunikativ səriştəyə

əsaslanan, öz peşəsini dərinlən bilən, peşə fəaliyyəti sahəsində interaktiv idarəetmə qabiliyyətinə malik kadr hazırlığını tələb edir.

Kommunikativlik, yaxud kommunikativ səriştəlilik insanın müxtəlif fəaliyyət sahələrində insanlarla müvəffəqiyyətlə ünsiyyət qura bilməsidir. Kommunikativ səriştələr insanın qarşılıqlı fəaliyyət prosesində başqa insanlarla düzgün münasibətdə olması, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin əlverişli məcrada olmasının ən mühüm amillərindən biridir.

“Səriştə nəzəri və empirik biliklərin, təcrübənin mənalı ümumiləşdirilməsidir, səriştə insanın həyata keçirə bildiyi sosial və peşəkar fəaliyyətin intellektual və şəxsən müəyyən edilmiş təcrübəsidir. Kompetensiya əldə edilmiş bilik, bacarıq və vərdislərə əsaslanan ümumiləşdirilmiş fəaliyyət üsullarını və onları öz peşə fəaliyyətində tətbiq etmək bacarığını ifadə edir” [3, s.13].

Kommunikativ səriştə müasir müəllimdən tələb olunan əsas səriştələrindən biridir. Pedaqoji fəaliyyətdə onun rolu və təsir imkanları əvəz edilməzdir. Onun bir neçə komponentini ayırd etmək olar: özünün və ətrafdakıların davranışlarını təhlil etmək bacarığı, sosial mövqeyə uyğun ünsiyyət qura bilmək bacarığı, sosial-mədəni (öz ölkəsinin tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri haqqında biliklərdən istifadə etmək bacarığı), diskursiv (nitqi təşkil etmək, söhbəti davam et-

dirmək bacarığı, həmsöhbəti dinləmək, onun nöqteyi-nəzərini nəzərə almaq), strateji (tapşırıqlar qoymaq bacarığı, məqsədə çatmaq, həmsöhbətlə əlaqə qurmaq) və empatiya (özünü başqasının yerində qoya bilmək və mövcud vəziyyəti idarə etmək bacarığı) və s.

Kommunikativ səriştənin inkişafı uzun və kifayət qədər mürəkkəb bir yol keçir. Ünsiyyət pedaqoji prosesin subyektləri arasında qarşılıqlı qavrayış, canlı məlumat mübadiləsi, vahid kommunikasiya strategiyasının işlənilməsi, hazırlanması, qərarların qəbulu və münaqişələrin aradan qaldırılması daxil olmaqla, mürəkkəb qarşılıqlı əlaqələr sistemidir. Bu baxımdan pedaqoji kommunikativliyin özünəməxsus bir sıra çətinlikləri önə çıxır ki, bunlar xüsusən gənc müəllimlərin siniflə pedaqoji əməkdaşlığına, valideynlərlə işgüzar münasibətlərin formalaşmasına maneələr yaradır. Bunların əsasən aşağıdakılardan ibarət olduğunu göstərmək olar:

- Ünsiyyətdə olan insanların (müəllim və şagirdlər) müxtəlif yaş səviyyələrində olması.
- Müəllimin zəif temperament tipinə malik olması.
- Təhsilənlərin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmaması.
- Müəllimlərin avtoritar və avtokratik ünsiyyət üslubuna malik olması.
- Şəxsiyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarının olmaması.

Kommunikativ səriştə müəllimin zəruri peşəkar əhəmiyyətli xüsusiyyətidir. O, gənc müəllimlərdən yaranan münaqişələri əvvəlcədən görməyə, həll etməyə və qarşısını almağa hazır olmağı, pedaqoji sahədə bilik və bacarıqlar əldə etməyi tələb edir.

Ünsiyyət fəaliyyətinin məhsuldarlığı birbaşa ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Bu baxımdan pedaqoji ixtisas tələbələrinin kommunikativ səriştəsinin inkişaf etdirilməsi problemi böyük elmi və praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Ünsiyyət bacarıqları üzrə təlim tələb edən yeni təhsil, elmi və texnoloji çağırışlara cavab verə bilən məhsuldar, çoxfunksiyalı insanları inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır [11].

Hal-hazırda gələcək müəllimlərin pedaqoji ünsiyyətə hazırlanması problemi ilə bağlı tədqiqatların işlənməsi intensiv xarakter alır.

İ.A. Zimney ünsiyyətin məzmununu iki istiqamətdə xarakterizə edir: birincisi, bir çox şəxsi keyfiyyətləri özündə cəmləşdirir və ikincisi,

müəyyən hərəkət və bacarıqlar vasitəsilə üzə çıxır [6, s. 195]. Kommunikativ səriştə müxtəlif növ fəaliyyət növlərində- peşəkar kommunikativ fəaliyyət zamanı motivasiya və dəyər komponenti ilə müəyyən edilir ki, bu da humanist yönümlü yanaşmanı özündə əks etdirərək, özünütəşkilə, özünüinkişafə və özünü təkmilləşdirməyə şərait yaradır. Dövrün tələblərinə uyğun olaraq, pedaqoji fəaliyyətin təşkili zamanı səmərəli qarşılıqlı əlaqənin qurulması gələcək müəllimlərin peşəkarlığının, inkişafının tərkib hissəsidir. Kommunikativ səriştə uğurlu şəxsi inkişafın ən vacib amilin' çevrilməklə, fərdin intellektual və peşəkar potensialının müəyyənləşdirilməsində, sosiallaşmasında təsirli bir mexanizm rolunu oynayır.

Gələcək müəllimin kommunikativ qabiliyyətinin inkişafı mürəkkəb çoxkomponentli bir prosesdir, burada əsas məsələ, şəxsiyyətin humanist kommunikativ nüvəsinin formalaşması, hər bir insanın ən böyük dəyər kimi qəbul edildiyi, ona münasibətini və davranışını əks etdirmə səviyyəsinə çatmasını nəzərdə tutur [4, s. 126].

Qeyd etmək lazımdır ki, kommunikativ səriştənin inkişaf etməsi birbaşa ünsiyyət bacarıqlarının artma səviyyəsindən asılıdır. Kommunikativ səriştə, peşəkar və şəxsi ünsiyyətin vacib təzahürünün əhəmiyyətini dərk etmək, kommunikativ keyfiyyətlərini yaxşılaşdırmaq üçün daxili istəyi və gündəlik şəxsi ünsiyyət tərzini əhatə edən inteqrasiya olunmuş peşəkar və şəxsi xüsusiyyətdir.

Kommunikativ səriştənin mahiyyətinə əsaslanaraq onun ən mühüm xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- tələbələrin kommunikativ səriştə haqqında bilikləri, qabiliyyətləri;
- tələbələrin öz kommunikativ keyfiyyətlərini artırmaq istəyi və kommunikativ səriştənin inkişafına daxili ehtiyac və münasibət təcrübəsi;
- ünsiyyət bacarıqları və davranış vərdisləri;
- çətin pedaqoji situasiyalarda kommunikativ mövqe və üslub üzrə təcrübə;
- fərdin kommunikativ dəyərləri, oriyentasiyası.

Kommunikativ səriştə həmçinin müəllimin peşəkar səriştəsinin strukturunda aparıcı rol oynayan üç komponentdən ibarətdir: qavrayış, interaktiv və kommunikativ. Bu komponentlər

müasir informasiya məkanında genişlənir və aşağıdakı fərziyyələrə əsaslanır:

1. İnformasiya-kommunikasiya- peşəkar pedaqoji problemlərin həllinə əsaslanan xüsusi hazırlanmış texnikadan istifadə etməklə təlim zamanı kommunikativ səriştə inkişaf etdirilə bilər;

2. Həll edilən hər bir problem üçün tələbənin fəaliyyət alqoritmı – bu alqoritmın strukturuна müəllim və tələbənin hərəkətləri, əlavə elektron resurslar, fəaliyyətlərin monitorinqi mərhələləri, səmərəli şərtlər, müxtəlif təhsil səviyyələrində olan tələbələrin – bakalavr və magistrantların dərscənkənar fəaliyyətləri daxildir [9, s.191].

Gələcək müəllimlər psixoloji və pedaqoji fənlər üzrə praktik məşğələlər, seminarlar zamanı səmərəli ünsiyyət nümunələri haqqında biliklər əldə edirlər. Tələbələrin özünüidarəetmə sistemi əldə edilmiş biliklərin həyata keçirilməsinə kömək edir, kommunikativ təcrübənin genişlənməsinə töhfə verir və onlara qrup yoldaşları və müəllimləri ilə gündəlik işgüzar münasibətlərdə ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün imkanlar təqdim edir. Belə ki, müxtəlif kollektiv fəaliyyətlər prosesində tələbələr insanlara məxsus psixoloji xüsusiyyətlərlə tanış olur, kollektivdə sosial-psixoloji vəziyyətləri təhlil edir, idarəetmənin pedaqoji-psixoloji üsulları ilə tanış olurlar.

Universitetdə təşkil olunan elmi-praktik fəaliyyətlər tələbələrin motivasiyasını artırır və tələbələrin diqqətini müzakirə olunan məsələlərin həlli yollarının tapılmasına cəlb edir.

Şəxsiyyətin inkişafında və formalaşmasında fəaliyyət və ünsiyyət mühüm rol oynayır. İnsanlar ta qədim zamanlardan başlayaraq ətraf mühitə təsir göstərmiş, yəni fəaliyyətlə məşğul olmuşlar. İnkişaf həmişə fəaliyyətlə bağlı olmuşdur, yəni onlar bu prosesdə bir-birləri ilə qarşılıqlı münasibətdə, ünsiyyətdə olmuşlar. Deməli, insanların ətraf mühitə münasibəti fəaliyyəti, bir-birlərinə münasibəti isə ünsiyyəti yaratmışdır və bunlar bir birləri ilə əlaqəli olmuşdur [1, s.142]. Qarşılıqlı əlaqələrin intensivləşməsi gələcək müəllimləri ünsiyyət bacarıqlarını təkmilləşdirməyə həvəsləndirir. Bu, iştirakçıların sonrakı axtarış fəaliyyətinə emosional təkan verir, bu da öz növbəsində onların konkret hərəkətlərində reallaşır. Müzakirə obyektini təkcə xüsusi olaraq tərtib edilmiş problemlər deyil, həm də ondan irəli gələn peşəkar təcrübə və iştirakçıların özlərinin şəxsiyyətlərarası münasibət-

ləri ola bilər. Bu cür müzakirələr hər bir iştirakçıya öz nöqteyi-nəzərini və hörmətini anlamağa kömək edir və başqaları ilə münasibət qurmasına, həmçinin ünsiyyətin keyfiyyətinə təsir edir.

Bundan əlavə, tələbələr özünüidarəetmə kontekstində kommunikativ təcrübəni genişləndirməklə ünsiyyət ehtiyacını dərk edirlər, çünki daimi və müvəqqəti özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətində iştirak onun iştirakçıları arasında daimi ünsiyyəti nəzərdə tutur. Buna misal olaraq fakültə günlərinin hazırlanması və keçirilməsini göstərmək olar. Bu, kifayət qədər müərkəb bir prosesdir, ona hazırlıq çox vaxt aparır və tələbələrin özünü necə fəal ifadə etməsindən asılıdır. Bu zaman müxtəlif tədbirləri və kollektiv işləri hazırlayan müvəqqəti özünüidarəetmə orqanları yaradılır. Fəaliyyət prosesində gələcək müəllimlər qarşılıqlı yardım, təşəbbüs, yaradıcılıq bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. Onlarda liderlik, məsuliyyət və məhsuldar ünsiyyət qurmaq və əməkdaşlıq etmək bacarığı formalaşır.

Pedaqoji ünsiyyət sahəsində tələbələrin ehtiyac duyduğu kommunikativ səriştənin formalaşması universitetdə bir neçə mərhələdən keçir: 1) kommunikativ bacarığın mahiyyəti ilə tanışlıq; 2) kommunikativ təsirin standart üsullarının mənimsənilməsi; 3) avtomatik ünsiyyət bacarıqları; 4) bacarıqların tətbiqində improvizasiyanın inkişafı [10, s.293].

Bir səviyyədən digər səviyyəyə keçid-özünü tədricən göstərən bir proses olub, şəxsi keyfiyyətlərdə və peşəkar səriştələrdə müsbət dəyişikliklərlə müşayiət olunur [5, s.161].

Kommunikativ səriştənin əməliyyat-fəaliyyət komponenti ünsiyyət bacarıqlarının inkişafı ilə müəyyən edilir və fəaliyyətdə özünü göstərir, yəni: ünsiyyət tərəfdaşlarına psixoloji təsir göstərmək və əməkdaşlıq münasibətlərini təşkil etmək bacarığı üzə çıxır. Əməkdaşlıq etmək bacarığı öz nöqteyi-nəzərini formalaşdırmaq, münasibəti tənzimləmək və kompromis həll yolları tapmaq bacarığını nəzərdə tutur.

Fəaliyyət prosesində tələbələr gündəlik olaraq müxtəlif kommunikativ vəzifələri həll etməli olurlar. Müəyyən bir iş sahəsinə cavabdeh olan biri təşəbbüsü inkişaf etdirir və sosial əhəmiyyətli fəaliyyətlərə ehtiyacı ödəyir. Mövqeyindən və vəziyyətindən asılı olaraq münasibətlərini qurmağı öyrənir. Beləliklə, gələcək müəllimlər kommunikativ səriştənin əməliyyat-fəaliyyət komponentini təkmilləşdirirlər.

Münaqişə savadlılığı da kommunikativ sistemdə mühüm yer tutur. Gələcək müəllimin kommunikativlik səriştəliliyinə yiyələnməsi mahiyyət etibarı ilə ziddiyyətli məsələdir. Buna görə gələcək müəllimin şəxsiyyətinin mövqeyi və onun xüsusi təzahürü – münaqişə mövqeyi – münasibətlər təcrübəsinin formalaşmasında böyük rol oynayır. Qəbul edilmiş mövqe fərdin uğurunun göstəricisi olmaqla yanaşı, münaqişə münasibətlərinin fərdin uğurlu inkişafının amili kimi çıxış edir.

Münaqişəli vəziyyət, “həmişə qeyri-adi”dir və “onu məhsuldar qarşılıqlı əlaqə kanalına çevirmək müəllimdən yaradıcı yanaşma, yüksək kommunikativ səriştə, avtoritar pedaqogikanın stereotiplərini dəf etməyi tələb edir” [7, s. 135]. Konstruktiv şəkildə həll edilən münaqişələr həm müəllimin peşəkar yüksəlişinə, həm də tələbələrin şəxsi inkişafına müsbət təsir göstərir. Ona görə də gələcək müəllimlərin peşə fəaliyyətlərində konfliktli vəziyyətlərə hazır olması və onlardan qorxmaması, konstruktiv həll yolları tapması vacibdir. Bunun üçün onlar konfliktlə bağlı yüksək kommunikativ səriştəyə malik olmalıdırlar.

Kommunikativ fəaliyyətin subyekti kimi müəllimin əsas vəzifəsi müxtəlif situasiyalarda məlumat mübadiləsinin yaranması və təhsil məkanı hədudlarında onun səmərəli idarə olunmasına şərait yaratmaqdır.

Kommunikativ səriştəyə malik müəllimin ünsiyyət subyekti kimi fəaliyyəti bir sıra prinsiplərlə tənzimlənir:

1. **Hədəf prinsipi** – sözün kimə ünvanlandığını, yəni auditoriyanın fərdi psixoloji xüsusiyyətlərini, onun tərkibini, yaşını, oriyentasiyasını nəzərə almaq zərurətini əhatə edir.

2. **Şəxsi daxil olma prinsipi** – hər iki tərəfdən iştirakçıların daxili fəaliyyəti olmadan həqiqi ünsiyyət əlaqəsinin qurulmasının mümkünsüzlüyünü göstərir.

3. **Mənalılıq prinsipi** kommunikativ qarşılıqlı əlaqə üçün müəyyən subyekt əsasının məcburi xarakterini təsbit edir.

4. **Həqiqilik prinsipi** pedaqoji ünsiyyət zamanı ötürülən məzmunu görə məsuliyyəti xatırladır.

5. **Qarşılıqlı anlama prinsipi** daxil olan mesajları başa düşmək və ünsiyyət partnyorunu anlamağa diqqət yetirmək zərurətini vurğulayır.

6. **Əlçatanlıq prinsipi** informasiyanın mürəkkəbliyinə riayət etmək, eləcə də arzu olu-

nan informasiya kanalına daxil olmaq üçün şərait yaratmaq zərurətini göstərir.

7. **Açıqlıq prinsipi** müəllimin ünsiyyət çərçivəsində manipulyativ hərəkətlərdən istifadə etməsinin mümkünsüzlüyünə diqqəti cəlb edir. Manipulyasiya insanı şüursuz şəkildə və ya öz istəyinə, fikrinə və ya ilkin niyyətinə zidd olaraq nəyəsə sövq etmək (məlumat vermək, hərəkət etmək və s.) məqsədilə ona təsir etməkdir.

8. **İnformasiya təhlükəsizliyi prinsipi** kommunikanın şəxsiyyətinin mümkün psixofizioloji və sosial-psixoloji deformasiyalarının qarşısını alan qaydalara riayət etməyi tələb edir.

9. **Əks əlaqə prinsipi** pedaqoji hərəkətlərin korreksiyası məqsədilə kommunikativ hərəkətlərin nəticələrinin və təsirlərinin müəyyənləşdirilməsinə təkan verir [8, s. 10].

Pedaqoji ünsiyyətin mühüm cəhətlərindən biri onun hədəflənməsidir. Müəllimin onun üçün ünsiyyət tərəfdaşları və ya auditoriya seçmək və istədiyi şagirdlə münasibət qurmaq imkanı yoxdur. Təhsil sisteminin müxtəlif pillələrində təlim iştirakçıların yaş həddinin nəzərə alınması müəllimdən yaşa uyğun olaraq məlumat və ünsiyyət ehtiyaclarının dinamikasını, onların ödənilməsi yollarını, şəxsiyyətin inkişafının müxtəlif həyat mərhələlərində emosional, idrak, nitq sahələrinin xüsusiyyətlərini bilməsini tələb edir.

Ümumi semantik və psixoloji məkanın yaradılmasına qayğı göstərmək pedaqoji ünsiyyətin zəruri və ən vacib vəzifəsidir. Müəllimin kommunikativ fəaliyyətinin əsas vəzifəsi məlumatın ötürülməsinə nail olmaq deyil, əksinə məlumat mübadiləsinin yaradılması və tələbənin dinləyib, anlaması üçün şəraitin yaradılmasından ibarətdir. Müəllimin qarşılıqlı əlaqədə – məlumatın ötürülmə sürətini, modallığı, həyəcan səviyyəsini, tənqidi və təklifi nəzərə alması vacibdir. Müəllimin şagirdlərlə qurduğu düzgün əlaqə və münasibət kommunikativ qabiliyyətə malik olmaqla bağlıdır. Onların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almağı bacarmaq, onlarla ünsiyyət yarada bilmək və bu qəbildəndir [2, s.167].

Ali təhsil təhsilin məzmununa, forma və metodlarına görə orta məktəbdən fərqlənir. Ali təhsil pilləsində “Müəllim-tələbə” səviyyəsində pedaqoji ünsiyyət məktəbdə olan “müəllim-şagird” münasibətindən fərqlənir və bu, səmərəli birgə fəaliyyətə mane olan yaş baryerinin aradan qaldırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə kömək

edir. Fəaliyyətlərdə tərəfdaşlıq prinsipinə əməl etmədən tələbələr müstəqil işə cəlb etmək və peşəkar oriyentasiya formalaşdırmaq çətinidir. Müəllim və tələbə arasında qarşılıqlı əlaqənin inkişafı müəllimin ünsiyyətə yaradıcı münasibətinə əsaslanır. Tələbələrdə yaradıcı təfəkkürün inkişafına səbəb olan müsbət əhval-ruhiyyəli mühitin formalaşdırılması, peşəyə qarşı marağın, sevginin yaradılması, onların peşə marağından tədris prosesinin idarə edilməsində vacib amil kimi istifadə edilməsi universitetdə təhsilin emosional məhsuldarlığını təşkil edir.

Təhsil məkanında peşə və şəxsi azadlıq dərəcəsi əsasən ünsiyyət sistemi vasitəsilə müəyyən edilir. Kommunikativ nəzarət pedaqoji qarşılıqlı əlaqə üçün eyni dərəcədə əhəmiyyət daşıyır. Müəllimin fəaliyyət azadlığı daha çox onun malik olduğu və əks əlaqə vasitəsilə aldığı məlumatdan düzgün istifadə etmək, ötürmək, şərh etmək bacarığı ilə bağlıdır. Pedaqoji fəaliyyətin strukturunda müəllimin səriştəliliyində kommunikativ mədəniyyət meyarları xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Peşə fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün əsas göstəricilər arasında aşağıdakıları xüsusilə qeyd etmək olar:

1. Ümumi ünsiyyət tərz – ünsiyyət vəziyyətinin, müəllimin kommunikativ hərəkətlərinin yaratdığı emosional fonun dərk edilməsindən; digər ünsiyyətçilərə informasiya və psixoloji təzyiqin olmamasının mövcudluğundan; empatiya, verilən rəyin xarakteri, konflikt səviyyəsi, kommunikativ çeviklik, obraz xüsusiyyətləri, pedaqoji ünsiyyətin etikası və s. ibarət olması;

2. Kommunikativ fəaliyyətin hədəflənməsi – konkret olaraq ünsiyyət prosesində hədəfin müəyyən edilməsi və fəaliyyətin istiqamətlənməsi;

3. İnformasiya xarakterli kommunikativ əlaqə – qarşılıqlı informasiyanın ötürülməsi və qəbul edilməsi;

4. Kommunikativ fəaliyyətin əsas növlərində (danışma, dinləmə, yazma, oxuma) bacarıqlar – bura nitq mədəniyyətinin, şifahi olmayan ünsiyyət vasitələrinin fərdi potensialının,

mətnlərlə işləmə sənətinin və lingvistik səriştənin daxil olması;

5. Metodiklik (lazımi informasiyanın ötürülməsinin optimal yolunu tapmaq bacarığı).

6. Öz kommunikativ hərəkətlərinin digər iştirakçıların niyyətləri ilə uzlaşması (uyğunlaşması).

7. Əlaqə prosesinin yaranması üçün əks əlaqə imkanlarından istifadə – qarşılıqlı anlama və hissetmədən istifadə.

Real pedaqoji proses şəraitində kommunikativ fəaliyyətin müşahidəsi, müasir mədəniyyətin imkanları müəllim üçün fəaliyyətində kommunikativ vasitələrin, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının bütün imkanlarından geniş istifadə perspektivini açır. İnformasiyaların sürətli yenilənməsi tempini nəzərə alaraq müəllim onu tez bir zamanda ədalətli etməlidir: təhlil etmək, sistemləşdirmək, qiymətləndirmək, dərslər üçün məlumat və metodiki material yaratmaq və s. Məhz kommunikativ vasitələrin müxtəlifliyinin nəzərdən keçirilməsi və təhlili müəllimin kommunikativ fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsində bir neçə vacib sahəni müəyyənləşdirməyə kömək edər, eyni zamanda pedaqoji məkanın dialoq yönümünün artmasına mühüm təsir göstərir.

Problemin aktuallığı. Universitet tələbələri arasında kommunikativ səriştənin öyrənilməsinin və onun təhsilin davamlılığı kontekstində inkişafının aktuallığı həm də təhsil prosesinə səriştə əsaslı yanaşmanın tətbiqi ilə bağlıdır ki, bu da onların aydınlaşdırılmasında ehtiyac yaradır. Məqalə müasir mütəxəssislərin kommunikativ hazırlığının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının aktual problemini ortaya qoyur. Tədqiqatın məqsədi peşə hazırlığı prosesində tələbələrin kommunikativ bacarıqlarını inkişaf etdirilməsi yollarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Problemin elmi yeniliyi. Peşəkar inkişafda kommunikativ səriştənin formalaşdırılması fərdin mövqeyini və səviyyəsini ifadə edən pedaqoji hadisə kimi tədqiq edilməsi məqalənin elmi yeniliyidir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatımız təhsilin davamlılığını nəzərə alaraq pedaqoji universitetlərdə tələbələrin kommunikativ səriştəsinin inkişaf etdirilməsi probleminin həllinə öz töhfəsini verə bilər.

Ədəbiyyat

1. İlyasov, M.İ. Müəllimin pedaqoji ustalığı. Dərs vəsaiti./ M.İ. İlyasov -Bakı: Elm və təhsil, -2013. -216 səh.
2. Qasımov, L.N. Pedaqogika. Dərslik. / L.N. Qasımov, R.M. Mahmudova. -Bakı: Çapaşğıolu, -2012. - 548 s.

3. Агафонова, И. Д. Формирование коммуникативной компетенции у менеджеров в дополнительном профессиональном образовании: автореферат диссертации ... кандидата педагогических наук / Ирина Даниловна Агафонова. -Екатеринбург, 2009. 26 с. Текст: непосредственный.
4. Бодалев А.А. Психология общения. – М.; Воронеж: МОДЭК, -2002. – 265 с.
5. Давлятшина, О.В. Научно-методическое сопровождение профессионально личностного развития педагогов в условиях общеобразовательной организации [Текст] / О.В. Давлятшина // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – 2015. – №1. – С. 158–164.
6. Зимняя, И.А. Педагогическая психология: учеб. пособие / И.А. Зимняя. – Ростов н\д. : изд-во «Феникс», -1997 – 480 с.
7. Рыданова, И.И. Основы педагогики общения / И.И. Рыданова. – Минск : «Беларуская навука», - 1998 – 319 с.
8. Сысоева, Е. Ю. Коммуникативная культура преподавателя вуза: учебное пособие / Е. Ю. Сысоева. – Самара : Изд-во «Самарский университет», -2014. – 144 с.
9. Tatyana Noskova, Tatiana Pavlova, Olga Yakovleva, Nina Sharova. Communicative Competence Development for Future Teachers. Year of publication: 2014. Pages: 188-198 DOI Address: <https://doi.org/10.15804/tner.14.38.4.14>.
10. Yakovleva T. V. The system of levels of communicative skills of future teachers in the process of university training. Udk. 37.032.p-292-295
11. Rodríguez Fuentes, A., Ayllón Blanco, M. F., Gallego Ortega, J. L., & Gómez Pérez, I. A. (2017). The Communication Skills of Future Teachers during their Initial Training. Multidisciplinary Journal of Educational Research, 7(1), 88-118. doi:10.17583/remie.2017.2200

Redaksiyaya daxil olub: 01.05.2025.